

MONIKA JUSUPOVIĆ*

 <https://orcid.org/0000-0002-7117-2104>

MICHAŁ ZWIERYKOWSKI**

 <https://orcid.org/0000-0002-6419-3222>

EDYTORSTWO AKT SEJMIKOWYCH DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ –
DYSKUSJA O WSPÓŁCZESNYCH PROBLEMACH I MOŻLIWOŚCIACH
WYDAWANIA ŹRÓDEŁ DO DZIEJÓW PARLAMENTARYZMU
I SAMORZĄDNOŚCI TERYTORIALNEJ

Abstract

Editing Dietine (*sejmik*) Files from the Polish-Lithuanian Commonwealth:
Discussion on Contemporary Challenges and Opportunities for Publishing Sources on
the History of Parliamentarism and Local Government

This text follows a series of editing workshop sessions titled “Dietine (*sejmik*) Files from the Polish-Lithuanian Commonwealth,” where editions of dietine files were prepared and designed, and issues related to their work methodology were discussed. The sessions were associated with a resurgence in historical research in this area and the ongoing efforts in editing dietine documents. While these documents predominantly originate from the Polish Crown dietines, the first set of files from Lithuanian assemblies has been published, with additional publications on the Grand Duchy of Lithuania currently in progress. The increased focus on these editions has led to various challenges and uncertainties that the publishers had to grapple with, sparking lively scholarly discussions. One of the most contentious issues is the selection of files for publication. Over the past decades, their scope has significantly expanded, and editors now adopt different approaches due to the varying specificity of the materials they are preparing. This issue also influences the adopted principles of modernizing the files, with different approaches being presented. However, most publishers tend to opt for moderate modernisation in an attempt to preserve the original wording of the text. Other issues generating discussions include the critical apparatus and the digitisation and modern forms of making the documents available to the public. The use of digital methods for providing access to dietine files could be pivotal for the development of this research, potentially altering its nature in the near future.

Keywords: Crown of the Polish Kingdom, Grand Duchy of Lithuania, dietines, *sejmiks*, dietine files, source editing

* Instytut Historii, Polska Akademia Nauk

 monika.jusupovic@gmail.com

** Wydział Historii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

 mzwi@amu.edu.pl

Nadesłany 19.06.2023; Nadesłany po poprawkach 23.11.2023; Zaakceptowany 3.01.2024

W dniach 8–10 maja 2023 r. w Obrzycku, w dawnym pałacu Raczyńskich, należącym obecnie do Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, odbyły się warsztaty edytorskie „Akta sejmikowe dawnej Rzeczypospolitej”, zorganizowane przez Wydział Historii UAM oraz Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, pod patronatem Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym oraz Polskiego Towarzystwa Badaczy Wieku Siedemnastego. W spotkaniu tym uczestniczyła większość wydawców akt sejmikowych z Polski i zagranicy (Białoruś i Litwa). Było to pierwsze takie spotkanie od 2015 r., kiedy konferencja o podobnej tematyce odbyła się w Instytucie Historii PAN, w znacznie skromniejszym jednak wymiarze, dziewięciu wygłoszonych referatów. Tymczasem warsztaty w Obrzycku zgromadziły 25 uczestników z najważniejszych ośrodków akademickich i badawczych z kraju i zagranicy¹. W ich trakcie przedstawiono 15 realizowanych już lub projektowanych edycji akt sejmikowych dotyczących zarówno Korony, jak i Litwy, a w drugiej części obrad poddano dyskusji pięć węzłowych problemów, z jakimi spotykają się wydawcy akt sejmikowych. Tak duże zainteresowanie tym spotkaniem świadczy o ożywieniu i rozwoju tej dziedziny historiografii w ostatnich latach. Obecnie funkcjonuje wiele grup badaczy, obejmujących w sumie kilkadziesiąt osób, zajmujących się przede wszystkim wydawaniem akt sejmikowych, a często też przygotowaniem związanych z tymi zgromadzeniami monografii². Możliwe jest to w dużej części dzięki przyznawanym od 2010 r. grantom Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, w ramach których finansowane są liczne projekty edytorskie, szczególnie istotny jest na tym polu moduł Programu „Dziedzictwo”.

¹ Wśród uczestników warsztatów w Obrzycku edytorstwo akt sejmików koronnych i inflanckich reprezentowali: Wiesław Bondyra, Ewa Dubas-Urwanowicz, Bogusław Dybaś, Witold Filipczak, Grzegorz Glabisz, Henryk Gmiterek, Robert Kołodziej, Igor Kraszewski, Karol Łopatecki (zajmujący się również wydawaniem akt sejmików litewskich), Adam Perłakowski, Jacek Pielas, Dariusz Rolnik, Jerzy Urwanowicz i Michał Zwierzykowski. W ostatniej chwili zrezygnowali z udziału Dariusz Kupisz oraz Kamil Jakimowicz. Spośród wydawców akt sejmikowych litewskich obecni byli: Michał Gochna, Robertas Jurgaitis, Monika Jusupović, Tomasz Kempa, Marta Kupczewska, Andrej Macuk, Andrej Radaman, Przemysław P. Romaniuk i Adam Stankevič. W ostatniej chwili, z powodów zdrowotnych, z udziału musiał zrezygnować Andrzej Rachuba, jeden z głównych inicjatorów przedsięwzięć edytorskich. Nieobecny był też Jarosław Stolicki, wydawca pierwszej nowoczesnej edycji akt koronnych, opublikowanej po 1989 r. W charakterze eksperta w warsztatach uczestniczył wybitny historyk i niezwykle doświadczony wydawca źródeł Jerzy Dygdała.

² Ostatnio problematyce badań nad sejmikami i edytorstwu ich dokumentacji źródłowej poświęcono cały tom czasopisma „Miscellanea Historico-Iuridica”, zob. *Miscellanea Historico-Iuridica*, t. 21: 2022, z. 1, tam zob. zebranie najważniejszych edycji i opracowań. Zob. też: Robert KOŁODZIEJ, Michał ZWIERZYKOWSKI, *Bibliografia parlamentaryzmu Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Poznań 2012.

Rozwój edytorstwa akt sejmikowych jest w dużej mierze zasługą zespołu badaczy związanych z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, kierowanego i inspirowanego przez Michała Zwierzykowskiego, który pierwsze prace nad dziejami sejmików rozpoczął w 1996 r.³ W Poznaniu wydano dotychczas pięć obszernych tomów akt sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego (tzw. Wielkopolski właściwej) z lat 1632–1655 i 1668–1763⁴. Kontynuują one dzieło Włodzimierza Dworzaczka, który przygotował również w Poznaniu, jeszcze w połowie XX w., pierwszy tom (w dwóch woluminach) akt tych sejmików z lat 1572–1632⁵. Obecnie przygotowywane są dwa tomy dotyczące czasów Stanisława Augusta, z lat 1764–1793 (w zespole tym, oprócz M. Zwierzykowskiego, pracują Grzegorz Głabisz, Witold Filipczak i Dariusz Rolnik) oraz 1656–1668, ten ostatni zebrano pod kierunkiem Igora Kraszewskiego (wspólnie z M. Zwierzykowskim, Robertem Kołodziejem i Andrzejem Kamińskim). Tom jest przygotowywany do druku w ramach grantu kierowanego przez M. Zwierzykowskiego. Planuje on również, jako zwieńczenie całego przedsięwzięcia edytorskiego, nowe, poprawione i uzupełnione wydanie akt z lat 1572–1632, opublikowanych wcześniej przez W. Dworzaczka. W świetle obecnego stanu badań nad dziejami parlamentaryzmu uwzględniony przez wybitnego poznańskiego historyka materiał można będzie znacząco poszerzyć, zarówno o nowe dokumenty, jak i pełne wydanie tych, które z uwagi na ograniczenia w dostępie do papieru i farby drukarskiej w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. zmusiły wydawcę do stosowania na szeroką skalę skrótów i regestów. Warto będzie również dostosować ten materiał do formy i zasad edytorskich stosowanych w pozostałych częściach kompletnego już niemal dzieła.

³ Szerzej o edytorstwie akt sejmikowych prowincji wielkopolskiej zob. Michał ZWIERZYKOWSKI, *Edycje akt sejmikowych z terenu prowincji wielkopolskiej*, *Miscellanea Historico-Iuridica*, t. 21: 2022, z. 1, s. 379–403, DOI: <http://dx.doi.org/10.15290/mhi.2022.21.01.14>. Tam również znajdują się dokładniejsze informacje o prowadzonych i zrealizowanych projektach badawczych i edytorskich.

⁴ *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732*, wyd. Michał ZWIERZYKOWSKI, Poznań 2008; *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1733–1763*, wyd. idem, Warszawa 2015; *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1668–1675*, wyd. Michał ZWIERZYKOWSKI, Robert KOŁODZIEJ, Andrzej KAMIŃSKI, Poznań 2018; *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1676–1695*, wyd. idem, Poznań 2018; *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1632–1655*, wyd. Igor KRASZEWSKI, Michał ZWIERZYKOWSKI, Robert KOŁODZIEJ, przy współpracy Andrzeja KAMIŃSKIEGO, Poznań 2022.

⁵ *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego*, t. 1: 1572–1632, cz. 1: 1572–1616 (Wydawnictwa Źródłowe Komisji Historycznej, t. 12), wyd. Włodzimierz DWORZACZEK, Poznań 1957, t. 1: 1572–1632, cz. 2: 1616–1632 (Wydawnictwa Źródłowe Komisji Historycznej, t. 16), wyd. idem, Poznań 1962.

Projekt edytorski pod kierunkiem M. Zwierzykowskiego obejmuje również realizowany już pomysł, aby wydanie każdego tomu (bądź tomów) akt wiązało się z publikacją monografii sejmiku dla tego samego okresu, co zaowocowało już dwiema tego rodzaju książkami, a kolejne są w przygotowaniu⁶. Wydawcy akt wielkopolskich borykają się z problemami związanymi z obszernością i dużym znaczeniem województw poznańskiego i kaliskiego, co przekłada się na liczebność i różnorodność zachowanych materiałów. Jednocześnie charakterystyczne dla tego wydawnictwa jest bardzo szerokie podejście do akt sejmikowych, obejmujące większość związanych z sejmikami źródeł. Dodatkowym utrudnieniem są zmiany zachodzące w administracji Wielkopolski od 1768 r., z czym wiąże się zmiany charakteru i rodzajów sejmików.

Michał Zwierzykowski wraz z Robertem Kołodziejem wydali już w trzech tomach komplet akt sejmikowych województwa bełskiego (częściowo we współpracy z Andrzejem Kamińskim)⁷. Zawierają one materiały przygotowane jeszcze w ramach prac nad „Aktami grodzkimi i ziemskimi” przez Antoniego Prochaskę, a w znacznej części przez Wojciecha Hejnosza. Wydanie wówczas tego tomu uniemożliwiła druga wojna światowa. Zwierzykowski i Kołodziej podjęli się wprowadzenia tych dokumentów do obiegu naukowego. Choć pierwotne założenia przewidywały jedynie opracowanie i wydanie zebranych przez Hejnosza materiałów, jednak po wstępnym zapoznaniu się z nimi podjęto decyzję o przeprowadzeniu kompletnych kwerend od nowa, z pracy Hejnosza korzystano jedynie pomocniczo.

Podobnie Robert Kołodziej wraz z Michałem Zwierzykowskim, Sławomirem Augustowiczem, Igozem Kraszewskim i Zbigniewem Hundertem przygotowują do wydania akta łączyckie z lat 1572–1695. Pozytywny efekt prac nad tym projektem zapewniony jest dzięki zachowaniu w dobrym stanie ksiąg grodzkich łączyckich oraz mało skomplikowanej organizacji sejmikowej tego województwa. Działał w nim bowiem jeden sejmik pełniący wszystkie funkcje.

⁶ Michał ZWIERZYKOWSKI, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010; Grzegorz GLABISZ, *Sejmiki Wielkopolski w latach 1764–1793*, Poznań 2022. Trwają prace nad przygotowaniem do druku książki Tomasza KOŚCIAŃSKIEGO, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1733–1763*, powstałej na bazie doktoratu obronionego pod kierunkiem M. Zwierzykowskiego w 2019 r. Paweł Dąbrowski, również na seminarium doktorskim M. Zwierzykowskiego, przygotowuje rozprawę poświęconą samorządowi województw wielkopolskich w latach 1668–1695, być może w nieodległej przyszłości zaowocuje to powstaniem nowej publikacji.

⁷ *Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1572–1655*, wyd. Michał ZWIERZYKOWSKI, Robert KOŁODZIEJ, Kraków 2020; *Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1696–1772 (1792)*, wyd. iidem, Kraków 2021; *Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1656–1695*, wyd. Michał ZWIERZYKOWSKI, Robert KOŁODZIEJ, Andrzej KAMIŃSKI, Kraków 2022.

Niewiele później niż M. Zwierzykowski prace nad edytorstwem akt sejmikowych rozpoczął Henryk Gmiterek z Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie, który swymi publikacjami objął część sejmików prowincji małopolskiej. Początki prac nad aktami z tego terenu sięgają jeszcze połowy XIX w., niemniej przygotowane przez rosyjskich historyków wydawnictwa nie stały na wysokim poziomie⁸. Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku wydanych przez Antoniego Prochaskę w ramach „Akt grodzkich i ziemskich z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie” akt wiszeńskich, lwowskich, przemyskich, sanockich i halickich⁹. Wydawca bazował tu jednak na księgach grodzkich i ziemskich, w niewielkim stopniu wykorzystując materiały z innych bibliotek. Dzieło Prochaski kontynuował Wojciech Hejnosz¹⁰, a już na początku XXI w. akta podolskie wydał Jarosław Stolicki¹¹. Warto w tym miejscu podkreślić, że tom wydany przez tego historyka w 2002 r. otwiera nowy rozdział edytorstwa akt sejmikowych, wstrzymanego na dłuższy czas po wydaniu w 1984 r. tomu akt sejmiku województwa krakowskiego przez Adama Przybosia. Jarosław Stolicki opublikował akta z lat 1672–1698, kiedy to województwo podolskie zajęte było przez Portę Otomańską, a więc sejmik funkcjonował poza granicami swej jednostki terytorialnej, jako tzw. sejmik egzulancki.

Henryk Gmiterek wraz z zespołem, w którym obok niego pracowali Wiesław Bondyra i Jerzy Ternes, przygotował edycję akt chełmskich do roku 1668¹², prace nad kolejnymi tomami na razie zawieszono. Ponieważ zespół ten związany jest z Lublinem, właśnie akta tamtejszego sejmiku wydawane są w następnej kolejności. Wydawca podkreślał problemy ze zdobyciem funduszy na publikację

⁸ *Архив Юго-Западной России*, час. 2. т. 1, ред. Николай Д. ИВАНИШЕВ, Киев 1861; час. 2. т. 2, ред. idem, Киев 1888; час. 2. т. 3, ред. idem, Киев 1910 [*Archiw Jugo-Zapadnoj Rossii*, czas. 2. т. 1, ред. Николай Д. ИВАНИШЕВ, Кijев 1861; час. 2. т. 2, ред. idem, Кijев 1888; час. 2. т. 3, ред. idem, Кijев 1910].

⁹ *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Ziemskiego we Lwowie*, t. 20: *Lauda wiszeńskie 1572–1648 r.*, wyd. Antoni PROCHASKA, Lwów 1909; t. 21: *Lauda wiszeńskie 1648–1673 r.*, wyd. idem, Lwów 1911; t. 22: *Lauda wiszeńskie 1673–1732 r.*, wyd. idem, Lwów 1914; t. 24: *Lauda sejmikowe halickie 1575–1772*, wyd. idem, Lwów 1931; t. 25: *Lauda sejmikowe halickie 1696–1772*, wyd. Wojciech HEJNOSZ, Lwów 1935; *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum T. Z. Bernardyńskiego we Lwowie*, t. 23: *Lauda sejmikowe wiszeńskie, lwowskie, przemyskie, sanockie 1731–1772*, wyd. Antoni PROCHASKA, Lwów 1928.

¹⁰ Leszek A. WIERZBIŃSKI, *Edycje akt sejmikowych ziem i województw prowincji małopolskiej*, *Miscellanea Historico-Iuridica*, t. 21: 2022, z. 1, s. 368–369 DOI: <http://dx.doi.org/10.15290/mhi.2022.21.01.13>.

¹¹ *Akta sejmiku podolskiego in hostico 1672–1696*, wyd. Jarosław STOLICKI, Kraków 2002.

¹² *Akta sejmikowe ziemi chełmskiej 1572–1668* (*Fontes Lublinenses*, t. 5), wyd. Wiesław BONDYRA, Henryk GMITEREK, Jerzy TERNES, Lublin 2013.

akt jeszcze przed powołaniem Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, pierwsze badania i wstępne przepisywanie materiału prowadził bez finansowania i na własną rękę. Dzięki uzyskanemu ostatecznie grantowi, kierowanemu przez Dariusza Kupisza, opublikowano dotychczas w dwóch tomach akta lubelskie przygotowane przez H. Gmitterka dla lat 1572–1668¹³, prace nad kolejnymi tomami wciąż trwają, mają zostać doprowadzone do roku 1794. W zespole przygotowującym ten projekt, oprócz jego kierownika oraz wspomnianego już inicjatora edytorstwa sejmikowego w Lublinie, są także Leszek A. Wierzbicki, Wiesław Bondyra, Jerzy Ternes oraz Kamil Jakimowicz. Wydawcy akt lubelskich korzystają przede wszystkim z ksiąg grodzkich i ziemskich oraz ich odpisów w Tekach Pawińskiego i kopiariuszach, prowadzą jednak również kwerendy w archiwach krajowych oraz zagranicznych¹⁴.

Wymienieni historycy pracują obecnie nad rozpoczęciem nowego projektu, edycji akt sejmiku województwa sandomierskiego, od razu dla całych dziejów tej instytucji, tj. lat 1572–1795. Badacze ci planują złożyć projekt grantowy do Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, którego kierownikiem będzie Dariusz Kupisz. Przewidziano do jego realizacji liczny zespół historyków i wydawców źródeł z UMCS w Lublinie (D. Kupisz, W. Bondyra, K. Jakimowicz i L. A. Wierzbicki), a także z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach (Mariusz Lubczyński, Jacek Pielas i Konrad Szymański) oraz z IH PAN (Agnieszka Biedrzycka). Poważnym utrudnieniem jest tu fakt, że nie zachowały się księgi grodzkie z tego obszaru, ale również to, że z uwagi na rangę i znaczenie sejmiku w Opatowie w ramach całego państwa informacje o nim były szeroko kolportowane i są obecne niemal w każdym archiwum oraz bibliotece w Polsce, a także w wielu instytucjach zagranicznych. Kwerenda będzie zatem niezwykle czasochłonna. Niemniej znaczenie sejmiku w Opatowie przesądziło o próbie podjęcia się tego projektu i publikacji akt z wykorzystaniem jako podstawy głównych zachowanych zbiorów, przede wszystkim Tek Pawińskiego oraz odpisów Bolesława Ulanowskiego¹⁵.

Nieco zaniedbany pozostaje tymczasem najważniejszy sejmik małopolski, a mianowicie krakowski. Edycji jego akt podjęli się z jeszcze w XX w. Stanisław Kutrzeba, a następnie Adam Przyboś¹⁶. Doprowadzili oni jednak swe prace tylko do roku 1696, zatem akta z czasów Sasów i Stanisława Augusta czekają na

¹³ *Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1572–1632* (Fontes Lublinenses, t. 7), wyd. Henryk GMITEREK, Lublin 2016; *Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1633–1668*, wyd. idem, Lublin–Radom 2021.

¹⁴ L. A. WIERZBICKI, *Edycje akt sejmikowych*, s. 371–372.

¹⁵ *Ibid.*, s. 373.

¹⁶ *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 1: 1572–1620, wyd. Stanisław KUTRZEBA, Kraków 1932; t. 2, fasc. 1: 1621–1648, wyd. Adam PRZYBOŚ, Kraków–Wrocław 1953; t. 2, fasc. 2: 1648–1660, wyd. idem, Kraków–Wrocław 1955; t. 3: 1661–1673, wyd. idem, Kraków–Wrocław

swego wydawcę. Podczas obrzyckiego spotkania Adam Perłakowski z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie przedstawił nie tylko dotychczasowy dorobek edytorski i opracowanie dziejów tego sejmiku, lecz także wstępny pomysł na podjęcie kontynuacji edycji, z uwagi na ogrom materiałów ograniczony na razie do okresu panowania Augusta II, co wydaje się założeniem nad wyraz słusznym, przynajmniej dla akt kluczowych sejmików w XVIII w.

W opracowaniu są także akta podlaskie przygotowywane przez Ewę Dubas-Urwanowicz, Jerzego Urwanowicza i Karola Łopateckiego. Województwo to jest równie istotne i trudne do opracowania jak sejmik sandomierski, przede wszystkim ze względu na swój duży obszar oraz dualizm prawno-kulturowy, wynikający z położenia na pograniczu Korony i Litwy, dodatkowo poszczególne ziemie Podlasia miały charakter dość autonomiczny. Poza tym województwo to przechodziło poważne zmiany administracyjne i terytorialne w interesującym wydawców okresie, zwłaszcza w jego początku. W tym projekcie właśnie wczesna data początkowa ma szczególne znaczenie. Większość wydawców akt sejmikowych wiąże bowiem początek funkcjonowania sejmików w ich pełnej formie z datą 1572 (a więc pierwszą elekcją), okres wcześniejszy wyodrębniany jest przede wszystkim z powodu niezwykle słabego stanu zachowania źródeł (uchwał sejmikowych i instrukcji po prostu nie podawano do oblaty w księgach grodzkich i ziemskich). Tymczasem białostoccy badacze sięgają aż do początków XVI w. Niewątpliwie przesunięcie granicy początkowej powoduje dodatkowe trudności w kwerendach, które i tak są niełatwe ze względu na dalece niekompletne zachowanie bazy źródłowej związane ze znacznymi ubytkami w stanie zachowania podstawowych źródeł. Z tych powodów wydawcy planują nie dzielić akt sejmikowych na ciągi osobnych powiatów, ale ułożyć wszystkie materiały chronologicznie. Przy tym poszerzają oni kwerendę, sięgając też przykładowo do diariuszy sejmowych, poszukując w nich m.in. informacji o posłach z tych zgromadzeń, dla których nie zachowała się dokumentacja¹⁷.

Znacząca część prezentacji w pierwszej części warsztatów, co napawa niezwykłym optymizmem, dotyczyła szeregu przedsięwzięć edytorskich związanych z sejmikami litewskimi, których stan opracowania przedstawia się dużo gorzej niż koronnych¹⁸. Co prawda, już w XIX w. historycy rosyjscy, związani z Wileńską Komisją Archeograficzną, wydali wybrane akta brzeskie, grodzieńskie,

1959; t. 4: 1674–1680, wyd. idem, Kraków–Wrocław 1963; t. 5: 1681–1696, wyd. idem, Kraków–Wrocław 1984.

¹⁷ Ewa DUBAS-URWANOWICZ, Karol ŁOPATECKI, Jerzy URWANOWICZ, *Akta sejmikowe podlaskie – specyfika edycji*, [in:] *Edytorstwo źródeł: od instrukcji do edycji*, red. Adam PERŁAKOWSKI, Kraków 2022, s. 145–155.

¹⁸ Szersze omówienie stanu wydawnictw i prac nad sejmikami litewskimi zob. w: Andrzej RACHUBA, *Edycje akt sejmikowych z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego*, *Miscellanea Historico-Iuridica*, t. 21: 2022, z. 1, s. 347–363, DOI: <http://dx.doi.org/10.15290/mhi.2022.21.01.12>.

wileńskie, pińskie i innych powiatów, jednak prace te, włączone w wydawnictwo o charakterze propagandowym, nie stały na wysokim poziomie¹⁹. Podobnie niską przydatność naukową ma edycja przygotowana przez Jaugena Aniszczankę – jest to wybór akt sejmików z Grodna, Mińska, Słonimia, Brześcia Litewskiego, Orszy, Mozyrza, Połocka, Wołkowyska, Lidy, Pińska, Nowogródka i Rzeczycy z lat 1773–1794. Niestety, akta te opublikowano w tłumaczeniu białoruskim, bez odpowiedniego aparatu naukowego²⁰.

Początki nowoczesnych edycji akt sejmików litewskich zawdzięczamy Henrykowi Lulewiczowi oraz Andrzejowi Rachubie. Pierwszy z tych badaczy wydał *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*²¹. Następnie obydwaj historycy zapoczątkowali projekt edycji akt nowogródzkich, biorą w nim udział również Andrej Radaman, Diana Konieczna, Andrej Macuk, Przemysław P. Romaniuk, Adam Danilczyk oraz Andrzej Haratym. Wiele dyskusji poprzedziło decyzję, czy w pierwszej kolejności opracować właśnie te akta, czy też akta sejmiku brzeskiego. Obydwa te powiaty cechują się bowiem dobrze zachowaną i po części już opracowaną dokumentacją. Ostatecznie zdecydowano się na Nowogródek, a poszczególne zespoły zebrały i opracowały akta z kolejnych okresów funkcjonowania tamtejszego sejmiku. Ze względu na objęty tą edycją szeroki okres chronologiczny trudno jest przyjąć w ramach tego projektu jednolite zasady doboru i przygotowania źródeł. Niestety, publikacja tych akt jest opóźniona, głównie ze względu na przedwczesną śmierć wybitnego historyka i wydawcy, Henryka Lulewicza, który opracowywał pierwszą chronologicznie ich część²², obecnie prace spowalnia również niezwykle utrudniony lub całkiem uniemożliwiony dostęp do oryginałów wielu źródeł znajdujących się na Białorusi oraz w Rosji.

Tymczasem ukazała się drukiem pierwsza edycja dokumentów wydanych przez inny sejmik litewski, a mianowicie opracowane przez Monikę Jusupović akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733–1795. Opublikowane tu dokumenty

¹⁹ *Акты Виленской археографической комиссии*, Вильна 1867–1909 [Akty Wilenskoj archieograficznej komisii, Wilna 1867–1909]; A. RACHUBA, *Edycje akt sejmikowych*, s. 349.

²⁰ *Збор твораў у 6 т., т. 5: Абывацелі правінцыі. Інструкцыі шляхецкіх сеймікаў беларускіх земляў ВКЛ (Літоўскай правінцыі) канца XVIII ст. Зборнік дакументаў*, рэд. Евгений К. АНИЩЕНКА, Мінск 2009 [Zbor tworaŭ u 6 t., t. 5: Abywacieli prawincyi. Instrukcyi szlacheckich sejmikau białaruskich ziemiaw WKŁ (Litouskaj prawincyi) kanca XVIII st. Zbornik dakumentau, red. Jewgienij K. ANISZCZENKA, Minsk 2009]; Karol ŁOPATECKI, *Edycje źródłowe akt sejmikowych: przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, Miscellanea Historico-Iuridica, t. 14: 2015, z. 2, s. 349, DOI: <http://dx.doi.org/10.15290/mhi.2015.14.02.01>.

²¹ *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1: *Okresy bezkrólewii (1572–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764)*, wyd. Henryk LULEWICZ, Warszawa 2006; t. 2: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, wyd. idem, Warszawa 2009.

²² A. RACHUBA, *Edycje akt sejmikowych*, s. 354–356.

bliskie są zapewne kompletności ze względu na dobry stan zachowania ksiąg ziemskich i grodzkich kowieńskich. Odnalezione w nich akta uzupełnione zostały dzięki kwerendom w księgach sądowych innych powiatów, korespondencji, zespołach podworskich i innych. W sumie wydano 202 dokumenty, wśród których dominują kredensy dla urzędników i deputatów, dobrze reprezentowane są też instrukcje i manifesty. Charakterystyczna natomiast dla tego sejmiku jest niewielka liczba laudów. Nie zdecydowano się na publikowanie korespondencji dotyczącej sejmików, uwzględniono jedynie diariusze. Zebrane akta pochodzą z 97 sejmików, niemniej w edycji wymieniono 116 zgromadzeń, uwzględniając również te, o których mamy jedynie informacje pośrednie²³.

Poniekąd kontynuacją tej edycji jest projekt przygotowania akt trockich, podjęty przez Monikę Jusupović wraz z Przemysławem P. Romaniukiem i Michałem Gochną. Akta te również będą dotyczyć okresu panowania dwóch ostatnich władców i także województwa trockiego, ale tym razem jego stolicy. Obradujący tam sejmik był więc wyjątkowy pod względem administracyjnym, choć jednocześnie raczej „średni” pod względem znaczenia czy dziejów politycznych. Opracowanie go może zatem pomóc poznać funkcjonowanie „przeciętnych” sejmików litewskich. Baza źródłowa dla tego sejmiku jest dobrze zachowana, głównie dzięki księgom grodzkim i ziemskim trockim, ale tu również kwerendy uzupełniające prowadzone są w innych księgach sądowych oraz różnych zespołach archiwalnych oraz bibliotecznych. Jak dotąd udało się zebrać około 250 akt z czasów dwóch ostatnich władców, dominują wśród nich kredensy, następnie lauda i manifesty. Zasady doboru akt i ich opracowania podobne będą do tych przyjętych podczas przygotowywania akt kowieńskich. Istotną zaś nowością, wprowadzoną w tym projekcie, będzie przygotowanie elektronicznej bazy danych dotyczących sejmiku.

Trwają również prace nad wydaniem akt stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Tomasz Kempa i Tomasz Ambroziak zajęli się początkowym okresem dziejów tamtejszego sejmiku, a mianowicie latami 1566–1655. Projekt ten jest już na ukończeniu i wkrótce można się spodziewać obszernej publikacji wspomnianych akt. Przy ich opracowaniu znacznym utrudnieniem są względy językowe, gdyż najwcześniejsze akta z tego rejonu spisywane były w języku ruskim. Z kolei mała liczba zachowanych źródeł spowodowała objęcie badaniami wszystkich sejmików województwa wileńskiego, a więc wileńskich, oszmiańskich, lidzkich, wilkomierskich i braśławskich. Z tego samego względu badacze zdecydowali się na szeroką kwerendę i nieograniczanie publikacji do akt *sensu stricto* wytworzonych przez sejmik. Oprócz wymienionych badaczy do kierowanego przez T. Kempę zespołu zajmującego się edytorstwem źródeł do dziejów

²³ Akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733–1795, wyd. Monika Jusupović, Warszawa 2019.

Wielkiego Księstwa Litewskiego w szerszym znaczeniu należą Maksim Makarau, Dzianis Lisejczykau, Volga Babkova, Eugenijus Saviščevas, Jonas Drungilas, Wioletta Zielecka-Mikołajczyk oraz Piotr Łabędź. Dwaj z tych badaczy, E. Saviščevas i J. Drungilas, ostatnio wydali pod redakcją T. Kempy tom źródeł do dziejów Żmudzi z lat 1522–1648, zawierający też ok. 30 różnych akt powstałych na sejmiku żmudzkiem, w tym 13 instrukcji sejmikowych²⁴.

Przeciwnie podejście niż polscy edytorzy akt wileńskich prezentują litewscy badacze, Robertas Jurgaitis i Adam Stankevič, którzy ograniczają się wyłącznie do akt wytworzonych przez sejmik, nie uwzględniając nawet protestacji czy listów przysyłanych do sejmiku. Opracowują oni również akta wileńskie, ale dla lat 1717–1795. Publikacja ma zawierać 115 dokumentów, w zdecydowanej większości będą to lauda i instrukcje. Związana z tak późnym badanym okresem obfitość akt jest argumentem przemawiającym, zdaniem wydawców, za koncepcją ograniczenia zakresu publikowanych materiałów. Uzasadniają ją oni również opublikowaniem już wcześniej przez R. Jurgaitisa monografii sejmiku wileńskiego dla tego samego okresu²⁵. Osobnym problemem dla litewskich wydawców akt sejmikowych są zasady edytorskie. Były one różne w kolejnych wydawanych na Litwie edycjach źródłowych, z czasem jednak zbliżyły się do zasad stosowanych przez polskich wydawców. Robertas Jurgaitis i Adam Stankevič mają już zasługi na polu edytorstwa akt sejmikowych, związane z wydaniem wraz z Astą Verbickienė kompletu instrukcji litewskich z czasów Sejmu Czteroletniego. Opublikowano tam 45 instrukcji, dwa listy dla posłów i uzupełnienie do instrukcji. Planowany jest też drugi tom tego wydawnictwa, który ma zawierać diariusze przebiegu sejmików litewskich z końca XVII i XVIII w.²⁶

W opracowaniu są także akta połockie, przygotowywane przez Karola Łopateckiego wraz z zespołem polskich i białoruskich badaczy, do którego należą Marta Kupczewska, Andrej Macuk, Andrej Radaman, Uladzimir Padaliński, Witali Halubowicz i Janusz Danieluk. Projekt ma objąć cały okres istnienia tamtejszego sejmiku, sięgając wstecz aż do początków XVI w. Utrudnieniem jest duży obszar województwa połockiego oraz niespokojne losy terenów leżących na pograniczu Rzeczypospolitej. Województwo połockie wyróżniało się też na tle Wielkiego Księstwa tym, że nie dzieliło się na powiaty, a więc jeden sejmik obejmował cały jego obszar. Wynikała z tego jego proporcjonalnie niewielka reprezentacja w organach centralnych. Co więcej, spośród wszystkich

²⁴ *Źródła do dziejów Żmudzi (1522–1648)*, opr. Eugenijus Saviščevas, Jonas Drungilas, Tomasz Kempa, Toruń 2023.

²⁵ Robertas Jurgaitis, *Nuo bajoriškosios savivaldos iki parlamentarizmo. Vilniaus seimelio veikla 1717–1795 m.*, Vilnius 2016.

²⁶ *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, wyd. Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, Asta Verbickienė, Vilnius 2015.

województw jedynie połocki i witebski (oraz starosta żmudzki) byli wybierani przez szlachtę, co ograniczało nominację króla do wskazanego przez sejmik elekta. Stosunkowo niewielkie znaczenie miała tam zaś magnateria, gdyż sejmik ten miał charakter wyjątkowo egalitarny. Problemem podczas opracowywania jego akt jest brak zwartego zespołu zachowanych dokumentów, co powoduje konieczność prowadzenia kwerend wśród materiałów rozproszonych. W wyniku tego edycja poza aktami wydanymi przez sejmik ma też zawierać źródła z nim związane, np. wzmianki z prywatnej korespondencji, pamiętników. Wyjątkowym elementem koncepcji prezentowanej przez wydawców tych akt jest wzięcie pod uwagę materiałów powstałych po utraceniu Połocczyny przez Rzeczpospolitą w wyniku drugiego rozbioru²⁷.

Wspominani już kilkakrotnie badacze białoruscy, Andrej Macuk i Andrej Radaman, podjęli się także przygotowania edycji akt wołkowyskich z lat 1569–1764. Oni również prezentują szerokie podejście, związane z często skromną liczbą akt, szczególnie dla początku badanego okresu. Wśród zebranych przez nich dokumentów najlepiej reprezentowane są lauda oraz protestacje, które w Wołkowysku wnoszono wyjątkowo często. Badacze dotarli też do licznych instrukcji. Na razie jednak ograniczają się do zebrania i opracowania akt, ich publikację odkładając w czasie.

Osobną kwestią jest edycja akt sejmikowych inflanckich. Bogusław Dybaś wraz z Pawłem A. Jeziorskim opublikowali zbiór źródeł dotyczących dziejów tego terenu w początkach panowania Stanisława Augusta. Wśród różnorodnych zawartych tam dokumentów można także znaleźć akta sejmikowe²⁸. W ostatnim czasie B. Dybaś pracuje nad przygotowaniem akt sejmiku inflanckiego z całego okresu jego funkcjonowania. Tutaj także problemów przysparzają niespokojne dzieje tych ziem, o które toczyły się wieloletnie wojny między Rzeczpospolitą, Rosją i Szwecją. Wydawca poinformował o licznych problemach związanych z niewielką liczbą zachowanych akt oraz znacznym ich rozproszeniem. W związku z tym prezentuje on szerokie podejście w kwestii doboru publikowanych akt. Podstawę stanowią tu dość liczne instrukcje i lauda, ale brane są też pod uwagę np. taryfy czopowego i szelężnego czy rozliczenia podatkowe.

Prace drugiej części warsztatów zostały zorganizowane wokół pięciu wiążących tematów, moderowanych przez pary uczestników wprowadzających i zgłaszających propozycje do dyskusji: dobór i selekcja materiałów (Michał

²⁷ Karol ŁOPATECKI, *Specyfika działalności sejmikowej województwa połockiego*, *Miscellanea Historico-Iuridica*, T. 21:2022, z. 1, s. 119–141, DOI: <http://dx.doi.org/10.15290/mhi.2022.21.01.04>.

²⁸ *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764–1765*, wyd. Bogusław DYBAŚ, Paweł A. JEZIORSKI, Tomasz WIŚNIEWSKI, Toruń 2018.

Zwierzykowski i Monika Jusupović), opracowanie i modernizacja tekstów (Jerzy Dygdała i Tomasz Kempa), aparat krytyczny (Ewa Dubas-Urwanowicz i Robert Kołodziej), specyfika regionalna sejmików (Henryk Gmiterek i Andrzej Macuk) oraz digitalizacja i nowoczesne formy opracowania akt (Karol Łopatecki i Michał Gochna). Dyskusja przeprowadzona w trakcie tych paneli była okazją zebrania kwestii związanych z edytorstwem akt sejmikowych i zwrócenia uwagi na problemy, na które napotykały edytorzy.

Jak można zauważyć, korzystając z dostępnych już tomów edycji akt sejmikowych, kwestia doboru akt budzi najwięcej kontrowersji i dyskusji wśród badaczy. Proponowane i stosowane w tym zakresie zasady zmieniały się w dziejach edytorstwa akt sejmikowych. Początkowo dominowała koncepcja ograniczająca publikowany materiał do laudów i instrukcji pochodzących z ksiąg grodzkich i w mniejszym stopniu ziemskich dawnej Rzeczypospolitej, część pozostałych materiałów przewidywano do edycji w ramach innych zbiorów źródeł (np. uniwersały zwołujące, legację królewską na sejmiki przedsejmowe planowano wydawać w ramach edycji diariuszy poszczególnych sejmów). Główne zasługi dla rozszerzenia katalogu uwzględnianych źródeł, a także dla upowszechnienia określania ich umowną nazwą „akt” miał Stanisław Kutrzeba, który w ramach zainicjowanej w 1931 r. serii akt sejmikowych województwa krakowskiego wydawał już „akta wszelkich zjazdów szlacheckich, nie tylko sejmików, o ile się zachowały, nadto także wzmianki o sejmikach i zjazdach, po których nie zachowały się żadne akta. Stąd grupowanie materiału koło sejmików, o których wiadomo, że się odbyły. Nadto obok uniwersałów, laudów, instrukcyj i innych aktów, od sejmików wychodzących, podaje także diariusze obrad sejmikowych, mowy na sejmikach wygłaszane, listy do i od sejmików, protestacje w związku z sejmikami wnoszone i.t.d.”²⁹. Obecnie wydawcy prezentują różnorodne podejście: od ograniczania się do opracowywania wyłącznie dokumentów wydanych przez sejmik po wydawanie wszelkich dokumentów i tekstów dotyczących zgromadzeń w najprzeróżniejszy sposób. Wprowadzając do dyskusji, w pierwszym panelu Michał Zwierzykowski przedstawił własną, najobszerniejszą propozycję klasyfikacji różnorodnych materiałów, która w toku dyskusji uległa pewnym modyfikacjom i ostatecznie przyjęła poniższą formę³⁰:

²⁹ Stanisław KUTRZEBA, *Wstęp*, [in:] *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 1, s. III; M. ZWIERZYKOWSKI, *Edycje akt sejmikowych*, s. 387–388.

³⁰ Klasyfikacja ta ewoluowała stopniowo od końca XX w. wraz z postępowaniem prac edytorskich nad sejmikiem wielkopolskim, a później również bełskim i łęczyckim, zob. Michał ZWIERZYKOWSKI, *Wydawanie akt sejmikowych Rzeczypospolitej szlacheckiej – dorobek edytorski oraz refleksje nad klasyfikacją źródeł do dziejów osiemnastowiecznych sejmików*, *Wiek Oświecenia*, nr 27: 2011, s. 26–31.

KLASYFIKACJA ŹRÓDEŁ (DOKUMENTÓW I TEKSTÓW)
OBECNYCH W CAŁOŚCI LUB EKSCERPTACH, REGESTACH
W DOTYCHCZASOWYM EDYTORSTWIE AKT SEJMIKOWYCH

I. Dokumenty i materiały docierające do koła sejmikowego z zewnątrz, od osób i instytucji:

- uniwersały zwołujące lub informacja o podstawie zwołania na mocy konstytucji sejmowej – deklaracji;
- ekspedycja przedsejmowa (przedsejmikowa), zwana często legacją: instrukcja królewska na sejmiki, kredens (list wierzytelny) i list dla posła reprezentującego króla na sejmiku, a także listy do senatorów, urzędników i ważniejszej szlachty, czasem zachowały się zapisy mów posłów królewskich na sejmiku (powitalnych i pożegnalnych);
- korespondencja kierowana do sejmiku: król, prymas, biskupi, kanclerze, hetmani, sąsiednie sejmiki, inni urzędnicy państwowi i lokalni, ważni uczestnicy życia politycznego, czasem nawet władcy ościennych państw, a także supliki do sejmiku;
- uniwersały informacyjne i wykonawcze (król, ministrowie, urzędnicy, funkcjonariusze sejmikowi), w sposób szczególny przekazujące treści natury politycznej, skarbowej czy wojskowej, istotne dla funkcjonowania lokalnego samorządu;
- zestawienia, rachunki, projekty wnoszone pod obrady sejmików.

II. Dokumenty spisywane podczas sejmiku lub bezpośrednio po jego zakończeniu, na wyraźne polecenie koła sejmikowego:

- lauda (uchwały) dokumentujące efekty obrad;
- potwierdzenia wyboru posłów czy deputatów (zwłaszcza te ostatnie rzadko zachowane w Koronie, częściej występujące na Litwie);
- uchwały (akty elekcji, kredensy) zgromadzeń wybierających urzędników lub kandydatów na urzędników;
- odrębne akty konfederacji partykularnych (jednego okręgu sejmikowego, ale czasem dwóch i więcej);
- instrukcje dla posłów na sejm – czasem nawet po zerwanych sejmikach zachowały się punkta do instrukcji;
- instrukcje dla posłów nadzwyczajnych (do króla, różnych osób) i komisarzy do wykonania specjalnych zadań;
- protokoły z procedur przeprowadzanych podczas obrad (np. sufragia, czyli zapisy głosowań);
- czasem zachowały się specjalne lauda (atestacje) dotyczące wywodów szlachectwa;
- zestawienia, rachunki, projekty – powstające podczas obrad sejmików;
- mowy uczestników na różnych etapach obrad;

- korespondencja sejmikowa, zarówno odpowiedzi na otrzymane listy, jak i listy pisane z własnej inicjatywy.

III. Materiały powstające już po sejmiku, często w związku z poleceniami koła:

- protestacje zrywające sejmik, reprotestacje, czasem deklaracje odwołujące wcześniejsze manifesty;
- protestacje przeciwko poszczególnym punktom uchwał sejmikowych;
- manifesty polityczne;
- manifesty proceduralne zlecone przez sejmik, wykonywane przez funkcjonariuszy sejmikowych lub grupę wyznaczonej szlachty;
- dokumentacja wykonania misji posłów sejmikowych wysłanych do różnych osób, w postaci zapisów mów (wygłaszanych do króla, prymasa, królowej), czasem informacje o udzieleniu audiencji przez króla, tekst pożegnania wygłoszonego wobec poselstwa, pisemne odpowiedzi na poselstwo z sejmiku;
- rewizja akt (dowód przeszukania akt grodzkich czy ziemskich pod kątem wniesienia protestacji – występowały na Litwie).

IV. Materiały niebędące już właściwie dokumentacją sejmikową, ale ukazujące mechanizmy życia sejmikowego w wielu aspektach (od przygotowań, aż po finalizację uchwał); informacje o poszczególnych zgromadzeniach, czasem o przygotowaniach do nich oraz bezpośrednich czynnościach dokonywanych po sejmiku, zawarte w dokumentach takich jak:

- manifestacje luźno związane z sejmikiem, ale zawierające informacje o jego obradach (np. o tumultach czy bijatykach podczas obrad) lub o niemożności dokonania oblaty dokumentów sejmikowych;
- kredensy wydawane poza sejmikiem, np. dla urzędnika lub funkcjonariusza wybranego *ad hoc* w wypadku śmierci lub rezygnacji poprzednika;
- korespondencja prywatna;
- gazety rękopiśmienne i drukowane;
- diariusze i obszerniejsze relacje;
- diariusze sejmów (tylko pomocniczo, przy konieczności rekonstrukcji składu poselskiego w sytuacji braku zachowanej instrukcji lub innych źródeł sejmikowych);
- pamiętniki, kroniki rodzinne
- wzmianki w oficjalnych dokumentach sejmikowych i konstytucjach sejmowych;
- w przypadku zgromadzeń deputackich sejmiku pośrednią informację o pozytywnym zakończeniu dostarczają wykazy deputatów trybunalskich;
- planty dotyczące uzgadniania list kandydatów do wyboru na sejmikach

- bardzo rzadko satyryczne (literackie) utwory związane z sejmikiem, jego obradami itp.

V. Materiały związane z działalnością sejmiku lub jego funkcjonariuszy, ale zwyczajowo podlegające odrębnym projektom edytorskim, poza serią akt sejmikowych:

- diariusze sejmowe (jako źródło do badania aktywności posłów sejmikowych na sejmach);
- dokumentacja kolegialnych organów sejmikowych, działających poza sejmikiem, jeśli nie są aktem jednorazowym i ściśle związanym z konkretnym zgromadzeniem sejmikowym (np. nie uwzględniamy w edycji większych zachowanych zbiorów dokumentów oraz ksiąg sądów i komisji skarbowych);
- dokumentacja działalności sejmikowych poborców podatków (głównie taryfy, uwzględniamy jednak w miarę możliwości rachunki konkretnych poborów dokonane podczas obrad sejmiku);
- księgi ziemiańskie (z czasów stanisławowskich), zawierające wykazy osób uprawnionych do uczestnictwa w obradach sejmików (wyborach).

Pierwszą grupę stanowią zatem akta skierowane do sejmiku. Są to przede wszystkim materiały wysyłane na sejmik przez dwór, a więc uniwersały zwołujące obrady, listy i dokumenty związane z poselstwem od króla na sejmik. Uniwersały czy listy do sejmików mogli wysyłać różni dostojnicy, zwłaszcza ministrowie i lokalni senatorowie. Czasem dokumenty te skierowane były tylko do jednego sejmiku, a czasem do kilku czy wszystkich zgromadzeń. W tym ostatnim wypadku badacze nie muszą wydawać tych dokumentów w edycji każdego sejmiku ponownie, jako że zostały one opublikowane lub będą publikowane niebawem w aktach sejmikowych wielkopolskich. Należy się jednak upewnić, że konkretny list nie był pisany z pewnymi różnicami, wynikającymi ze specyfiki poszczególnych terytoriów sejmikowych, wówczas należałoby rozważyć ponowną publikację całości bądź różniących się fragmentów. W przypadku większości najważniejszych tekstów w kolejnych edycjach można ograniczyć się do odsyłacza do wcześniejszej publikacji. Warty rozważenia jest pomysł, aby jedno z powstających obecnie wydawnictw akt litewskich również uwzględniało komplet akt wysyłanych na sejmiki. Osobną kwestią pozostaje natomiast wydanie akt skierowanych do konkretnego sejmiku. Nawet jeśli chodzi o dokument należący do wspólnej dla całego kraju ekspedycji przedsejmowej, ale skierowany do konkretnego sejmiku i zawierający informacje na jego temat, należy przynajmniej przywołać je w publikacji z odpowiednim odsyłaczem.

Drugą grupę, główną, przez niektórych uważaną za jedyną istotną, stanowią właściwe akta uchwalane przez sejmiki i w ich imieniu wystawiane. Podstawowe znaczenie mają tu lauda, czyli uchwały sejmikowe przedstawiające efekty

zgromadzenia, a nieraz też jego przebieg. Nie dla wszystkich sejmików były to jednak główne wydawane akta, np. w Kownie w drugiej połowie XVIII w. powstało ich wyjątkowo mało. Być może wynikało to ze znacznego ograniczenia kompetencji zgromadzeń sejmikowych w tym okresie, w porównaniu do okresów wcześniejszych³¹. Chyba równie istotne są instrukcje dla posłów na sejmy, które uzależnione były od zwołania tego zgromadzenia, więc we wszystkich powiatach była ich podobna liczba. Na Litwie bardzo popularne były też kredensy, czyli potwierdzenia uprawnień dla wybieranych przez sejmiki posłów, deputatów i urzędników. Z kolei w Koronie tego rodzaju dokumenty pojawiają się sporadycznie. Poza tym sejmiki wystawiały różnego rodzaju atestacje, np. potwierdzenia szlachectwa, instrukcje dla posłów nadzwyczajnych, protokoły z procedur sejmikowych, listy i inne dokumenty. Sporadycznie zachowały się wygłaszane podczas obrad mowy. Tutaj jednak problemem jest uwzględnienie dokumentów wydanych przez zgromadzenia niebędące *sensu stricto* sejmikiem. Nie wszyscy wydawcy uwzględniają np. akta wydawane przez zgromadzenia mające na celu elekcję urzędników. Czasem bowiem współcześni określali je sejmikiem, innym razem po prostu elekcją. Problem jest istotny szczególnie wówczas, gdy terytorium właściwego sejmiku politycznego i samorządowego nie pokrywało się z okręgiem elekcji danego urzędnika (nie gromadziła się ta sama grupa szlachty). Tym bardziej wątpliwości te dotyczą akt wydawanych przez zjazdy zdecydowane niebędące sejmikami, np. konfederackie. Przygotowywały one akcesy do konfederacji i inne dokumenty, które również należałoby uwzględnić w edycji akt sejmikowych. Konieczne w takich wypadkach są indywidualne analizy kontekstu historycznego danego zgromadzenia oraz podjętych przez nie uchwał. W dotychczasowym dorobku edytorskim uchwały sejmikowe są zawsze publikowane, a często uwzględniane są także akta pokrewnych zgromadzeń.

Kolejną grupą byłyby akta powstałe już po sejmiku, ale nieraz na jego zlecenie czy przy udziale jego uczestników. Są to głównie protestacje czy manifesty przeciw przebiegowi sejmiku wnoszone przez niezadowolonych uczestników obrad. Nieraz zachowały się też odpowiedzi na tego rodzaju dokumenty czy zaświadczenia o przeszukiwaniu ksiąg sądowych w celu znalezienia protestacji, a raczej potwierdzenia jej braku. Akta te mają wielkie znaczenie dla odtworzenia przebiegu obrad i uwzględniane są w edycjach przez większość badaczy. Do tej samej grupy zaliczyć można dokumenty zatwierdzające realizację poleceń sejmiku, np. wykonania misji przez posłów. W edycjach warto też uwzględnić akta powstałe poza sejmikiem, ale uchwalone przez jego uczestników i będące jego efektem. Przykładem może być tu wybór komisarza przez szlachtę trocką w miesiąc po sejmiku, na skutek rezygnacji funkcjonariusza wybranego

³¹ Monika Jusupović, *Wstęp*, [in:] *Akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733–1795*, s. 21.

podczas obrad³². Innym zaś przypadkiem będzie przygotowywanie przez szlachtę poza sejmikiem listów do najwyższych dostojników, np. w związku z niezrealizowaniem postulatów sejmiku. Wątpliwe wydaje się natomiast publikowanie atestacji wydawanych przez lokalną szlachtę poza sejmikiem, np. potwierdzeń szlachectwa.

Niektórzy edytorzy biorą też pod uwagę akta, które nie zostały wydane przez sejmik czy jego uczestników, ani do niego skierowane, ale zawierają cenne informacje o jego przebiegu. Niewątpliwie najważniejszą i najczęściej uwzględnianą grupą są tu diariusze sejmikowe, które podają dokładne, choć zazwyczaj stroniczne, informacje o przebiegu obrad. Często są one jednak elementem prywatnej korespondencji, można je zatem traktować podobnie jak listy zawierające relacje z sejmików. Co do uwzględniania samej korespondencji, podejścia edytorów są bardzo różne. Niektórzy zupełnie pomijają tego rodzaju źródła, inni biorą pod uwagę tylko listy w całości poświęcone sejmikom i zawierające istotne, unikatowe informacje o tych zgromadzeniach, jeszcze inni publikują nawet fragmenty listów, jeśli tylko znajdą tam nowe informacje o sejmiku. Rodzi to jednak pewne problemy, jeśli w jednym liście mamy fragmenty poświęcone wielu sejmikom różnych ziem. Pojawiają się też wątpliwości, czy należy publikować jedynie listy omawiające przebieg i efekty sejmiku, czy też korespondencję dotyczącą przygotowań do obrad, wysłaną przed sejmikiem. Niekiedy uwzględniane są w edycjach informacje ukazujące sytuację przed sejmikiem, przygotowania do jego obrad oraz bezpośrednie wydarzenia związane z obradami sejmików, mające miejsce po ich zakończeniu (tak czynią np. wydawcy akt wielkopolskich – możliwość taka pojawia się częściej dopiero dla sejmików XVIII-wiecznych). Jednym z proponowanych podczas warsztatów rozwiązań jest uwzględnianie ważnych informacji z korespondencji przynajmniej w przypisach czy nagłówku, tak aby umożliwić skorzystanie z nich przyszłym czytelnikom edycji akt sejmikowych (wydawcy z Litwy proponowali umieszczenie takich informacji w towarzyszących edycjom monografiach). Pomocniczy charakter mogą tu mieć także informacje z pamiętników, gazetek rękopiśmiennych i drukowanych, konstytucji i diariuszy sejmowych, a wyjątkowo utworów literackich. Część edytorów uwzględnia jednak te materiały tylko w wyjątkowych sytuacjach.

Poza czterema wymienionymi grupami można jeszcze wskazać źródła luźno związane z sejmikami i przeważnie niebrane pod uwagę przez wydawców. Najistotniejszą grupą są tu akta o charakterze skarbowym, jak taryfy podatkowe czy rozliczenia poborców podatkowych. Należy zwrócić uwagę, że taryfy nieraz były podpisywane przez dyrektora i uczestników sejmików i odnosiły się

³² Kredens dla komisarza, 23 III 1773, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (dalej cyt. LVIA), Senieji aktai (dalej cyt. SA), była (dalej cyt. b.) 5917, k. 855–855v.

w swej treści do tych zgromadzeń. Z kolei rachunki poborców nieraz były przedstawiane podczas sejmików. Podobnie rzecz się ma w przypadku akt organów kolegialnych, powstałych przeważnie na polecenie sejmiku, ale działających poza nim, np. komisji (sądów) skarbowych. Nie bierze się ich pod uwagę, zwłaszcza jeśli tworzą większe, zwarte zbiory dokumentów i ksiąg w archiwach (zob. np. najlepiej chyba zachowany zespół tego typu dokumentacji sejmikowej, pozostały po działalności Komisji Skarbowej Poznańskiej w latach 1685–1766³³). Można też rozważyć uwzględnianie ksiąg ziemiańskich zawierających wykazy szlachty uprawnionej do uczestnictwa w sejmiku. Badacze są zaś na ogół zgodni, że edycje należy zakończyć wraz z datą rozbioru i nie brać pod uwagę akt wydanych już pod zaborami, nawet jeśli niektóre sejmiaki nadal, na ile było to możliwe w zmienionych warunkach, funkcjonowały.

Co istotne, niektóre materiały dokumentujące działalność funkcjonariuszy sejmikowych – posłów sejmowych, jak diariusze obrad sejmów, również od dawna podlegają działaniom edytorskim, innym jednak niż wydawanie akt sejmikowych. Trzeba zauważyć, że jeszcze w pierwszej połowie XX w. Eugeniusz Barwiński, wiedziony poważnymi obawami o brak możliwości wydania kompletu akt wszystkich sejmików w dającym się przewidzieć czasie, zgłosił postulat publikowania najważniejszych z nich wraz z diariuszami kolejnych sejmów – tym samym to sejm, a nie sejmik, byłby zwornikiem dokumentacji³⁴. Próbę częściowej realizacji tej koncepcji, przynajmniej w zakresie legacji na sejmiaki przedsejmowe, podjął się w swojej znakomitej edycji diariusza sejmów 1702–1702 Przemysław Smolarek³⁵. Na szczęście nie doczekała się ona szerszej akceptacji. Spowodowałaby sztuczne rozbitcie zjawiska dominującego w działalności sejmików w XVII i pierwszej połowie XVIII w., jakim był kształtujący się wokół nich samorząd terytorialny. Działalność parlamentarna (sejmowa) była tylko częścią rzeczywistości sejmikowej, jakkolwiek oczywiście niezwykle ważną. Choć żywiono obawy o możliwość wydawania akt sejmikowych, edycje diariuszy również pozostają do dziś zaledwie w fazie początkowej. O rozmiarach i liczbie zachowanych diariuszy (oraz ich różnych wersji oraz kopii),

³³ Szerzej o tym przypadku zob. Michał ZWIERYKOWSKI, *Komisja Skarbowa Poznańska. Z dziejów sejmikowej administracji i sądownictwa skarbowego w Wielkopolsce w XVII i XVIII w.*, Poznań 2003. Znajduje się tam szczegółowy wykaz 151 zachowanych w Archiwum Państwowym w Poznaniu jednostek archiwalnych.

³⁴ Eugeniusz BARWIŃSKI, *Potrzeby naukowe w zakresie wydawnictw źródłowych do dziejów Polski. Okres od 1572 do 1648*, Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój, t. 2: 1919, s. 215; Jan ADAMUS, *Wydawnictwa źródeł do historii Litwy*, [in:] *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r.*, t. 1: *Referaty*, red. Kazimierz ZAKRZEWSKI, Lwów 1935, s. 448.

³⁵ *Diariusz sejmów walnego warszawskiego 1701–1702*, opr. Przemysław SMOLAREK, Warszawa 1962.

choć nadal niezabranych w satysfakcjonującym stopniu, można się dowiedzieć z wydanej niedawno nowej chronologii sejmów dawnej Rzeczypospolitej – przed wydawcami nadal tytaniczne dzieło³⁶.

Jak widać z powyższego zestawienia i omówienia, zakres źródeł, które można brać pod uwagę przy pracach nad edycją akt sejmikowych, jest bardzo szeroki i niemal każdy edytor może przyjąć inne podejście do tej kwestii, najczęściej dyktowane przez specyfikę okresu, którym się zajmuje, oraz stan zachowania źródeł. Zazwyczaj wydawcy zajmujący się najwcześniejszą epoką działalności sejmików dysponują niewielką liczbą źródeł, co zmusza ich do poszerzenia kwerend i brania pod uwagę wszelkich możliwych dokumentów, nawet skromnych, pośrednich wzmianek. W innej sytuacji są badacze wieku XVIII, którzy odnajdują często komplet akt do większości sejmików, mogą zatem w ograniczonym stopniu brać pod uwagę inne akta (ta kwestia budziła i budzi nadal liczne dyskusje).

Kwestią niemal równie dyskusyjną jest sprawa modernizacji tekstu. Do zagadnienia tego wprowadzili podczas warsztatów Jerzy Dygdała³⁷ i Tomasz Kempa. Także w tej sprawie edytorzy źródeł historycznych prezentują różne podejścia: od zachowywania niezmienionej postaci tekstu źródłowego po daleko idące uwspółcześnianie go. Za tą drugą opcją przemawiać ma dostosowanie tekstu dla mniej fachowych czytelników, zwłaszcza studentów. Uzasadnione jest to w przypadku edycji o przeznaczeniu w pewnym stopniu popularnonaukowym, np. pamiętników czy zbiorów korespondencji. Wydawnictwa zawierające akta sejmikowe są jednak zasadniczo kierowane do badaczy, a więc zazwyczaj stosuje się w nich umiarkowaną modernizację. Wydawcy powołują się zwyczajowo na instrukcję Kazimierza Lepszego z 1953 r., jakkolwiek są zgodni, że jest ona dalece niewystarczająca i wymaga każdorazowo uzupełnienia oraz dostosowania do tekstu. Niemniej w większości idą za jej zaleceniem zachowania domniemanego brzmienia tekstu, a tym samym specyfiki języka staropolskiego. Wszystkie rozwiązania w zakresie modernizacji tekstu wydawcy zobowiązani są omówić we wstępie, co znacząco ułatwia ewentualne wykorzystanie edycji do dalszych dociekań nad meandrami staropolskiej ortografii, koniecznie jednak z wykorzystaniem oryginałów jako podstawy. Niejednokrotnie

³⁶ *Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1793)*, red. Leszek A. WIERZBIŃSKI, Dariusz KUPIŚ, Warszawa 2021.

³⁷ Jerzy Dygdała przybliżył uczestnikom warsztatów, opartą na swym wieloletnim i niezwykle bogatym doświadczeniu wydawcy różnorodnych źródeł do dziejów dawnej Rzeczypospolitej, koncepcję daleko idącej modernizacji edytowanych tekstów oraz dostosowania ich do potrzeb współczesnego czytelnika. Szerzej o niej napisał w: Jerzy DYGDALA, *Co zamiast instrukcji wydawniczej dla źródeł nowożytnych? Kilka refleksji na marginesie podręcznika „Edytorstwo źródeł historycznych”*, [in:] *Edytorstwo źródeł. Od instrukcji do edycji*, red. Adam PERŁAKOWSKI, Kraków 2022, s. 11–33.

w edycjach zamieszczane są również ilustracje przedstawiające poszczególne strony źródeł, co może dodatkowo udokumentować przeprowadzone zabiegi edytorskie. Zazwyczaj wydawcy poprawiają oczywiste, drobne pomyłki w tekście bez zaznaczania, stosowne oznaczenia wprowadzając jednak zawsze w przypadku większych korekt lub wątpliwości – takie rozwiązanie od dawna było wskazywane przez instrukcję i wydaje się najślusniejsze. Konieczne, choć często trudne, jest zmodernizowanie interpunkcji, bez czego tekst byłby w zasadzie nieczytelny dla większości przyszłych czytelników. Wydawca, będący najczęściej wyspecjalizowanym w danej epoce i zagadnieniach historykiem, ma możliwość przeprowadzić ten zabieg z maksymalną ostrożnością i zachowaniem właściwego przekazu źródła.

Stosowanie modernizacji powoduje czasem zarzuty, że poddawany edycji tekst przestaje być użyteczny dla językoznawców, z drugiej jednak strony brak zabiegów zmieniających postać tekstu uniemożliwi wykorzystanie źródła przez większość badaczy i miłośników historii – od dawna panuje przekonanie, że historycy powinni dążyć przede wszystkim do udostępnienia przekazu źródła (zawartych w nim informacji), podczas gdy zachowaniem oryginału bądź jego dokładnego wizerunku w postaci faksymile, skanu bądź fotografii zajmować się powinni archiwiści. Literaturoznawcy, prowadząc własne badania, będą zmuszeni do niezależnej od historyków pracy z oryginałem, choć edycje historyczne będą z pewnością pomocne przy odczycie tekstu oraz poszerzeniu możliwości jego ewentualnej interpretacji³⁸.

Modernizacją nie obejmuje się z zasady nazwisk, uwspółcześniając jedynie końcówki fleksyjne oraz znaki diakrytyczne. Za zachowaniem ówczesnych ich form przemawia choćby fakt, że często w tym okresie dopiero formowała się ostateczna postać nazwiska i w źródłach z tego samego czasu mogły funkcjonować różne formy zapisu. Niemniej w niektórych edycjach przyjęto zasadę, ułatwiającą lekturę, ujednolicania zapisu w tekście nazwisk niebudzących wątpliwości, przy jednoczesnym uwzględnieniu ewentualnych oboczności w indeksie. Oczywiście nieobejmowanie modernizacją nazwisk powoduje dodatkowe trudności podczas tworzenia indeksu, w którym trzeba uwzględnić wszystkie ich formy opatrzone odsyłaczami.

Dyskusja podczas warsztatów potwierdziła ogromne różnice występujące między poszczególnymi obszarami Rzeczypospolitej. Z jednej strony sejmiki koronne wydawały niejednokrotnie inne rodzaje akt niż litewskie. Z drugiej

³⁸ Nieco inaczej o tym problemie pisały niedawno: Joanna ORZEŁ, Agnieszka PAWŁOWSKA-KUBIK, *Od teorii do praktyki – o wybranych problemach edycji źródeł nowożytnych. Dwugłos historyczek i polonistek*, [in:] *Edytorstwo źródeł: od instrukcji do edycji*, red. Adam PERŁAKOWSKI, Kraków 2022, s. 35–50, co potwierdza, że sprawa modernizacji wydawanych tekstów na różnych poziomach, z perspektywy historyków, odbiorców edycji i historyków języka, wciąż pozostaje otwarta i dyskusyjna.

strony dokumenty tych pierwszych są obecnie łatwiej osiągalne, a dostępność akt ze Wschodu jest mocno ograniczona przez aktualną sytuację polityczną. Wszystko to zatem wpływa na decyzję poszczególnych edytorów co do selekcji i doboru akt. Nieco więcej rozważań w tym zakresie można odnaleźć we wspomnianym już, niezwykle cennym tomie czasopisma „Miscellanea Historico-Iuridica” z 2022 r.

Jeśli idzie o aparat krytyczny w edytorstwie akt sejmikowych, największe dyskusje wzbudzają przypisy. Przypisy rzeczowe stosowane są przez wydawców akt sejmikowych w bardzo ograniczonym zakresie. Służą głównie identyfikacji osób, które nie są jasno określone w tekście, np. są wymienione tylko z nazwiska lub określone wyłącznie piastowanym w danym momencie urzędem. Wątpliwe jest, czy w takich przypisach warto podawać szersze informacje o tych osobach, np. *cursus honorum*. Praktyczniej byłoby umieścić te dane w indeksie, uwzględniającym przecież urzędy z różnych etapów aktywności danej postaci, znajdujących odzwierciedlenie w wydawanych tekstach. Co więcej, podawanie lat życia danej postaci wydaje się niezbyt zasadne. Jeśli w przypadku postaci najbardziej znanych lub takich, dla których wydawca prowadzi własne, wnikliwe badania, można podać daty niebudzące większych wątpliwości, to w przypadku większości pozostałych edytor mógłby powielić błąd, przepisując daty za starszą literaturę lub słownikami, zawierającymi liczne usterki. Równie często w edycjach akt sejmikowych występują przypisy odnoszące się do przywoływanych w źródłach konstytucji sejmowych czy wcześniejszych uchwał sejmików. W takim wypadku najwłaściwiej jest odwoływać się do starych druków tych uchwał, obecnie dostępnych w większości w Internecie. Ewentualnie można się odwoływać do wydawanych wcześniej zbiorów tych konstytucji, najczęściej wykorzystywane są *Volumina legum* (zarówno w postaci oryginalnej, wydawanej od XVIII w. przez pijarów, jak i w postaci XIX-wiecznego przedruku J. Ohryzki, powielonego w XX w.). Z wielkim żalem należy stwierdzić, że opracowywane od pewnego czasu ponowne wydanie drukiem konstytucji sejmów dawnej Rzeczypospolitej, *Volumina constitutionum*, dość powszechnie krytykowana oraz zawierająca ogromną liczbę usterek, nie spełnia oczekiwań wydawców akt sejmikowych. To dość powszechne przekonanie potwierdzili również uczestnicy obrzyckich warsztatów.

Osobną kwestią są przypisy tekstowe, które w edytorstwie akt sejmikowych stosuje się głównie do zaznaczania niejasnych czy nieczytelnych miejsc wydawanego tekstu oraz innych usterek rękopisu. Tutaj z kolei kwestią dyskusyjną jest to, jak szeroko należy je stosować, czy zaznaczać wszelkie błędy, poprawki i usterki w tekście, czy ograniczyć się tylko do tych najważniejszych. W większości można tę kwestię wyjaśnić we wstępie, którego część musi być poświęcona zasadom edycji źródeł. Zawsze znajdują się w nim też informacje o publikowanych aktach i sejmikach, które je wydały, rzadko natomiast i raczej

skrótowo opisuje się we wstępie dzieje danego zgromadzenia³⁹. Ten element może zostać zredukowany w przypadku realizowania założenia równoległej publikacji monografii towarzyszącej tomom akt sejmikowych.

Istotnym elementem aparatu krytycznego są też nagłówki poprzedzające zarówno każdy kolejny akt, jak i grupy dokumentów z poszczególnych sejmików. Sejmiki, które nie wydały żadnych akt, ale wydawcom udało się ustalić fakt ich zwołania, powinny znaleźć swoje miejsce w edycji w postaci nagłówka uzupełnionego o stosowny komentarz, odesłanie do literatury. Część edytorów uwzględnia również sejmiki, o których nie ma żadnych informacji, ale prawo nakazywało ich odbycie. Problemów natomiast przysparzają różne sejmiki, które wydają jeden wspólny dokument. Zdarza się to zwłaszcza w przypadku sejmików deputackich, gospodarskich i elekcyjnych, które następowały płynnie jeden po drugim i nieraz spisywano na nich wspólne laudum⁴⁰. Podobna sytuacja mogła wystąpić, kiedy kilka sejmików spisywało jedną uchwałę podczas wspólnego zjazdu⁴¹. Istotną kwestią jest też zamieszczanie jak najszerszych informacji o źródle w notatce pod nagłówkiem. Znajdować się tam powinny przede wszystkim dane o charakterze rękopisu czy druku, z którego korzystamy, jego adresie archiwalnych czy bibliotecznym, ewentualnej aktywacji w księgach sądowych, pieczęciach itd. Przy czym z pieczęciami mamy do czynienia dość rzadko, bo tylko w przypadku oryginałów, prawie zawsze natomiast pod aktami występują podpisy. W edytorstwie akt sejmikowych nie przyjął się, jak dotąd, zwyczaj jednoczesnego opracowywania materiału pieczętnego obecnego na niektórych aktach sejmikowych⁴².

W przypadku akt XVIII-wiecznych, szczególnie litewskich, szeregu problemów przysparzają podpisy, których są niejednokrotnie setki, a wyjątkowo nawet tysiące⁴³. Znacznie rzadziej odnotowujemy tę sytuację w aktach z terenów Korony, ogranicza się ona zazwyczaj do podpisów pod aktami konfederacji

³⁹ Jarosław STOLICKI *Wstęp*, [in:] *Akta sejmiku podolskiego in hostico 1672–1696*, s. XXXIII–LXXV; Monika JUSUPOVIĆ, *Wstęp*, [in:] *Akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733–1795*, s. 7–18.

⁴⁰ Przykładowo Laudum, 8 II 1775, LVIA, SA, b. 5917, k. 1081–1082v.

⁴¹ Zob. np. *Zjazd deputatów szlachty województwa krakowskiego, sandomierskiego, kijowskiego, ruskiego, wołyńskiego, lubelskiego i bełskiego w Krakowie, 21 października 1655 r.*, [in:] *Akta sejmikowe województwa bełskiego 1572–1655*, s. 702–703.

⁴² W przypadku serii akt wielkopolskich i bełskich wydawcy zdecydowali jedynie o wyróżnieniu faktu występowania takich pieczęci lub śladów po nich na oryginałach poprzez zapis słów „Locus sigilli” kursywą. Tam, gdzie informacja o pieczęci widniała w podstawie jedynie jako słowny przekaz, oddawano te słowa bez kursywy. Jest to sygnał dla badaczy sfragistyki staropolskiej, aby poddać osobnym badaniom materiał pieczętny. Wydaje się to rozwiązanie znacznie lepsze, niepowiększające nadmiernie i tak liczących tysiące stron edycji.

⁴³ Monika JUSUPOVIĆ, *Uczestnicy sejmików kowieńskich w czasach Augusta III i Stanisława Augusta Poniatowskiego – teoria i praktyka*, *Rocznik Lituanistyczny*, R. 2: 2016, s. 130–131, DOI: <https://doi.org/10.12775/RL.2016.2.06>; Andrzej RACHUBA, *Uczestnicy sejmików litewskich*

oraz manifestami. Istotne jest, postulowane przez część wydawców, zliczanie podpisów czy nawet numerowanie ich kolejnymi liczbami w nawiasach kwadratowych, co ułatwi przyszłym badaczom szybką orientację w łącznej liczbie, a także odsyłanie w literaturze do konkretnego podpisu na danej stronie edycji. Jest to zadanie pracochłonne i wymagające skrupulatności, ale uzasadnione.

Liczebność podpisów w części akt sejmikowych powoduje też trudności w zestawianiu indeksu osobowego. Oprócz niego konieczne jest sporządzenie indeksu geograficznego. W tym przypadku kwestią sporną jest oznaczanie położenia wymienionych miejscowości (niektórzy wydawcy dokonują identyfikacji miejscowości już w przypisach rzeczowych, co zdecydowanie odciąża indeks). Można podawać przynależność administracyjną ówczesną lub obecną, przy tym ta ostatnia jest o tyle problematyczna, że jest zmienna (przekonali się o tym ostatnio wydawcy akt sejmikowych województwa bełskiego, kiedy Ukraina w 2020 r., w trakcie wydawania kolejnych tomów, przeprowadziła reformę administracyjną). Najdokładniejszą metodą, choć może niezbyt intuicyjną dla tradycyjnych historyków, jest niewątpliwie podawanie współrzędnych geograficznych, nie korzystano z niej w dotychczasowym dorobku edytorskim. W dobie edycji elektronicznych nie jest konieczne natomiast tworzenie indeksów rzeczowych, coraz częstsza jest dostępność przeszukiwalnych plików elektronicznych z edycjami, umożliwiających swobodne, dowolne przeszukiwanie tekstu, podczas gdy raz stworzony przez wydawcę, zawsze niedoskonały indeks rzeczowy, zazwyczaj budzi krytyczne uwagi przyszłych korzystających.

Publikowanie akt sejmikowych w wersji nie tylko książkowej, lecz także zdigitalizowanej, na razie w formie plików PDF, jest obecnie już raczej powszechne. Przy obecnym rozwoju metod i narzędzi historii cyfrowej nie jest to jednak wystarczająca forma cyfrowego opracowania akt sejmikowych. W związku z tym, w ramach projektu edycji akt sejmiku trockiego z lat 1733–1795, obok opublikowania książki drukiem, przewidziane jest utworzenie pod kierunkiem Michała Gochny bazy danych zbierającej informacje o sejmiku i wydanych przez niego dokumentach. W ramach tej bazy powstanie wykaz wszystkich zgromadzeń sejmiku trockiego (o różnych funkcjach) i zjazdów szlacheckich z opracowywanego okresu. Dalej baza będzie zawierać wykaz wydanych przez sejmik akt oraz ich poszczególnych kopii. Przy tych ostatnich znaleźć będzie można odsyłacze do przepisanych dokumentów, a w miarę możliwości do skanów rękopisów. Problemem jest tu pozyskanie odpowiedniej jakości skanów, a przede wszystkim praw autorskich czy też własnościowych do tych dokumentów. Interpretacja regulacji prawnych odnoszących się do źródeł i ich kopii nie jest do końca jasna. Rozwiązaniem tej kwestii będzie takie przygotowanie

w latach 1565–1764, [in]: *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. Henryk LULEWICZ, Marek WAGNER, Siedlce 2013, s. 28.

struktury bazy, aby z jednej strony możliwe było dołączenie skanów rękopisów w przyszłości, a z drugiej, aby dane mogły funkcjonować również bez skanów. Elementem projektu będą też bazy, osobowa i geograficzna, zawierające zapisy w formie źródłowej oraz krytycznej, ujednoliconej i przedstawiającej informacje ułatwiające identyfikację. Dane w obu modelach, krytycznym i źródłowym, będą połączone ze sobą oraz z tekstem edycji (w przyszłości opcjonalnie, jak wspomniano, ze skanami rękopisów), a w przypadku haseł geograficznych – także z mapą. Choć opisane opracowanie cyfrowe ma obejmować tylko akta trockie z czasów panowań dwóch ostatnich władców Rzeczypospolitej, to jednocześnie będzie to wstęp do przygotowania przyszłej bazy zawierającej dane z opublikowanych już oraz przygotowywanych do edycji akt sejmikowych z terenu Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Współpraca w tej kwestii między zespołami edytorskimi będzie kluczowa i umożliwi docelowo zebranie w jednym miejscu wszystkich dostępnych materiałów, uzupełnianie ich na bieżąco (przy zachowaniu wersjonowania danych), dodawanie nowych akt i rozszerzanie bazy o narzędzia oraz rozwiązania, których obecnie jeszcze nie jesteśmy w stanie przewidzieć, a które, patrząc na obecny rozwój historii cyfrowej, z pewnością się pojawią⁴⁴.

Cyfrowe metody opracowywania akt sejmikowych mogą mieć wielkie znaczenie dla przyszłych badań nad parlamentaryzmem Rzeczypospolitej. Im też ma być poświęcone kolejne, planowane za dwa lata, spotkanie wydawców akt sejmikowych. Można mieć nadzieję, że ożywienie prac nad edytorstwem akt sejmikowych i nowymi jego formami będzie miało kluczowe znaczenie dla rozwoju tej dziedziny historiografii.

FINANSOWANIE

Artykuł powstał w ramach realizacji projektów Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki: „Edycja akt sejmiku trockiego z lat 1733–1795” (nr 11H 20 0128 88), kierowanego przez Monikę Jusupović, oraz „Krytyczna edycja diariusza negocjacji pacyfikacyjnych i Sejmu Niemego – 12 VI 1716 – 1 II 1717, autorstwa A. S. Dembowskiego z aneksami oraz korespondencją; druk tomu „Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1633–1668” (nr 11H 18 0011 86), kierowanego przez Michała Zwierzykowskiego.

BIBLIOGRAFIA

Adamus, Jan. “Wydawnictwa źródeł do historii Litwy.” In *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r.*, edited by Kazimierz Zakrzewski, vol. 1: *Referaty*, 439–449. Lwów: nakładem Polskiego Towarzystwa Historycznego, 1935.

⁴⁴ Za informacje o bazie danych autorzy dziękują Michałowi Gochnie.

- Akty Vilenskoj arkeograficheskoy komissii, vol. 2–7.* Vil'na: Tip. A. K. Kirkora, 1867–1909.
- Anishchenko, Yevgeniy K., ed. *Zbor tvorav u 6 t., vol. 5: Abyvatsyeli pravintsyi. Instruktsyi shlyakhyetskikh syeymikaw byelaruskikh zyeimlyaw VKL (Litowskay pravintsyi) kantsa XVIII st. Zbornik dakumyentaw.* Minsk: Wyd. V. Khursik, 2009.
- Barwiński, Eugeniusz. “Potrzeby naukowe w zakresie wydawnictw źródłowych do dziejów Polski. Okres od 1572 do 1648.” *Nauka polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój* 2 (1919): 206–217.
- Bondyra, Wiesław, Henryk Gmiterek and Jerzy Ternes, eds. *Akta sejmikowe ziemi chełmskiej 1572–1668.* Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Archiwum Państwowe, 2013.
- Dubas-Urwanowicz, Ewa, Karol Łopatecki and Jerzy Urwanowicz. “Akta sejmikowe podlaskie – specyfika edycji.” In *Edytorstwo źródeł. Od instrukcji do edycji*, edited by Adam Perłakowski, 145–155. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze “Historia Iagellonica”, 2022.
- Dworzaczek, Włodzimierz, ed. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego, vol. 1: (1572–1632), part 1: 1572–1616.* Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957.
- Dworzaczek, Włodzimierz, ed. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego, vol. 1: (1572–1632), part 2: 1616–1632.* Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962.
- Dybaś, Bogusław, Paweł A. Jeziorski and Tomasz Wiśniewski, eds. *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764–1765.* Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 2018.
- Dygdała, Jerzy. “Co zamiast instrukcji wydawniczej dla źródeł nowożytnych? Kilka refleksji na marginesie podręcznika ‘Edytorstwo źródeł historycznych.’” In *Edytorstwo źródeł. Od instrukcji do edycji*, edited by Adam Perłakowski, 11–33. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze “Historia Iagellonica”, 2022.
- Glabisz, Grzegorz. *Sejmiki Wielkopolski w latach 1764–1793.* Poznań: Wydział Historii UAM, 2022.
- Gmiterek, Henryk, ed. *Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1572–1632.* Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2016.
- Gmiterek, Henryk, ed. *Akta sejmikowe województwa lubelskiego 1633–1668.* Lublin, Radom: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Sieć Badawcza Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji. Wydawnictwo Naukowe, 2021.
- Hejnosz, Wojciech, ed. *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Ziemskiego we Lwowie, vol. 25: Landa sejmikowe halickie 1696–1772.* Lwów: Towarzystwo Naukowe we Lwowie, 1931.
- Ivanishev, Nikolay D. ed., *Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, part 2, vol. 1.* Kiyev: Universitetskaya tipografiya, 1861.
- Ivanishev, Nikolay D. ed., *Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, part 2, vol. 2.* Kiyev: Tip. G. T. Korchak-Novitskogo, 1888.
- Ivanishev, Nikolay D. ed., *Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, part 2, vol. 3.* Kiyev: Universitetskaya tipografiya, 1910.

- Jurgaitis, Robertas, Adam Stankevič and Asta Verbickienė, eds. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, UAB “Vitae Litera”, 2015.
- Jurgaitis, Robertas. *Nuo bajoriškosios savivaldos iki parlamentarizmo. Vilniaus seimelio veikla 1717–1795 m.* Vilnius: Parlamentarizmo istorijos tyrimų centras, 2016.
- Jusupović, Monika, ed. *Akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733–1795*. Warszawa: Instytut Historii PAN, Wydawnictwo Neriton, 2019.
- Jusupović, Monika. “Uczestnicy sejmików kowieńskich w czasach Augusta III i Stanisława Augusta Poniatowskiego – teoria i praktyka.” *Rocznik Lituanistyczny* 2 (2016): 130–131. <https://doi.org/10.12775/RL.2016.2.06>.
- Jusupović, Monika. “Wstęp.” In *Akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733–1795*, edited by Monika Jusupović, 5–31. Warszawa: Instytut Historii PAN, Wydawnictwo Neriton, 2019.
- Kołodziej, Robert and Michał Zwierzykowski. *Bibliografia parlamentarizmu Rzeczypospolitej szlacheckiej*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012.
- Kraszewski Igor, Michał Zwierzykowski, Robert Kołodziej and Andrzej Kamieński, eds. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1632–1655*. Wydawnictwo FNCE, 2022.
- Kutrzeba, Stanisław, ed. *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, vol. 1: 1572–1620. Kraków: nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, Skład Główny w Księgarniach Gebethnera i Wolfa, 1932.
- Kutrzeba, Stanisław. “Przedmowa.” In *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, vol. 1: 1572–1620, edited by Stanisław Kutrzeba, 3–4. Kraków: nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, Skład Główny w Księgarniach Gebethnera i Wolfa, 1932.
- Lulewicz, Henryk, ed. *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, vol. 1: *Okresy bezkrólewí (1572–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764)*. Warszawa: Instytut Historii PAN, Wydawnictwo Neriton, 2006.
- Lulewicz, Henryk, ed. *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, vol. 2: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*. Warszawa: Instytut Historii PAN, Wydawnictwo Neriton, 2009.
- Łopatecki, Karol. “Edycje źródeł akt sejmikowych: przeszłość – terażniejszość – przyszłość.” *Miscellanea Historico-Iuridica* 14/2 (2015): 9–43. <http://dx.doi.org/10.15290/mhi.2015.14.02.01>.
- Łopatecki, Karol. “Specyfika działalności sejmikowej województwa połockiego.” *Miscellanea Historico-Iuridica* 21/1 (2022): 117–152. <http://dx.doi.org/10.15290/mhi.2022.21.01.04>.
- Orzeł Joanna and Agnieszka Pawłowska-Kubik, “Od teorii do praktyki – o wybranych problemach edycji źródeł nowożytnych. Dwugłos historyczek i polonistek.” In *Edytorstwo źródeł: od instrukcji do edycji*, edited by Adam Perłakowski, 35–50. Kraków: Historia Iagiellonica, 2022.
- Prochaska, Antoni, ed. *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum T. Z. Bernardyńskiego we Lwowie*, t. 23: *Lauda sejmikowe wiszeńskie, lwowskie, przemyskie, sanockie 1731–1772*, Lwów: Towarzystwo Naukowe we Lwowie, 1928.

- Prochaska, Antoni, ed. *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Ziemskiego we Lwowie*, vol. 20: *Lauda wiszeńskie 1572–1648 r.*, Lwów: Księgarnia Seyfartha i Czajkowskiego, 1909.
- Prochaska, Antoni, ed. *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Ziemskiego we Lwowie*, vol. 21: *Lauda wiszeńskie 1648–1673 r.*, Lwów: Księgarnia Seyfartha i Czajkowskiego, 1911.
- Prochaska, Antoni, ed. *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Ziemskiego we Lwowie*, vol. 22: *Lauda wiszeńskie 1673–1732 r.*, Lwów: Księgarnia Seyfartha i Czajkowskiego, 1914.
- Prochaska, Antoni, ed. *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Ziemskiego we Lwowie*, vol. 24: *Lauda sejmikowe halickie 1575–1695*. Lwów: Towarzystwo Naukowe we Lwowie, 1931.
- Przyboś, Adam, ed. *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, vol. 2, issue 1: 1621–1648. Kraków: nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1953.
- Przyboś, Adam, ed. *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, vol. 2, issue 2: 1648–1660. Kraków, Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1955.
- Przyboś, Adam, ed. *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, vol. 3: 1661–1673. Kraków, Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959.
- Przyboś, Adam, ed. *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, vol. 4: 1674–1680. Kraków, Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1963.
- Przyboś, Adam, ed. *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, vol. 5: 1681–1696. Kraków, Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984.
- Rachuba, Andrzej. “Edycje akt sejmikowych z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego.” *Miscellanea Historico-Iuridica* 21/1 (2022): 347–363. <http://dx.doi.org/10.15290/mhi.2022.21.01.12>.
- Rachuba, Andrzej. “Uczestnicy sejmików litewskich w latach 1565–1764.” In *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, edited by Henryk Lulewicz and Marek Wagner, 15–30. Siedlce: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, 2013.
- Saviščevas, Eugenijus, Jonas Drungilas and Tomasz Kempa, eds. *Źródła do dziejów Żmudzi (1522–1648)*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2023.
- Smolarek, Przemysław. *Diariusz sejmu walnego warszawskiego 1701–1702*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962.
- Stolicki, Jarosław, ed. *Akta sejmiku podolskiego in hostico 1672–1696*. Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego “Societas Vistulana”, 2002.
- Wierzbicki, Leszek A. and Dariusz Kupisz, eds. *Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1793)*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2021.
- Wierzbicki, Leszek A. “Edycje akt sejmikowych ziem i województw prowincji małopolskiej.” *Miscellanea Historico-Iuridica* 21/1 (2022): 365–377. <http://dx.doi.org/10.15290/mhi.2022.21.01.13>.

- Zwierzykowski, Michał, ed. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008.
- Zwierzykowski, Michał, ed. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1733–1763*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015.
- Zwierzykowski, Michał. “Edycje akt sejmikowych z terenu prowincji wielkopolskiej.” *Miscellanea Historico-Iuridica* 21/1 (2022): 379–403. <http://dx.doi.org/10.15290/mhi.2022.21.01.14>.
- Zwierzykowski, Michał, Robert Kołodziej and Andrzej Kamieński, eds. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1668–1675*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2018.
- Zwierzykowski, Michał, Robert Kołodziej and Andrzej Kamieński, eds. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1676–1695*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2018.
- Zwierzykowski, Michał and Robert Kołodziej, eds. *Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1572–1655*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2020.
- Zwierzykowski, Michał, Robert Kołodziej and Andrzej Kamieński, eds. *Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1656–1695*. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2022.
- Zwierzykowski, Michał, Robert Kołodziej, eds. *Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1696–1772 (1792)*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2021.
- Zwierzykowski, Michał. *Komisja Skarbowa Poznańska. Z dziejów sejmikowej administracji i sądownictwa skarbowego w Wielkopolsce w XVII i XVIII w.* Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2003.
- Zwierzykowski, Michał. *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010.
- Zwierzykowski, Michał. “Wydawanie akt sejmikowych Rzeczypospolitej szlacheckiej – dorobek edytorski oraz refleksje nad klasyfikacją źródeł do dziejów osiemnastowiecznych sejmików.” *Wiek Oświecenia* 27 (2011): 26–46.